

KUR'ÂN'DA RENKLERİN BÜYÜLÜ GÜCÜ - SEMİOTİK BİR İNCELEME -

Soner GÜNDÜZÖZ (*)

Özet

Bu makale Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan renk ifadelerini açıklamayı amaçlamaktadır. Renkler tıpkı gramatik dil gibi bir iletişim aracıdır. Kur'ân-ı Kerîm edebî bir anlatım yolu olarak renkleri kullanır. Örneğin, Kur'ân'da siyah, sarı ve mavi kötü şeyleri çağrıştırırken beyaz ve yeşil iyi şeyleri çağrıştırır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Semiotik (Göstergebilim), Renkler

The Magical Power of Colors in the Qur'ân

-A Semiotic Approach-

Abstract

This paper aims to examine the connotations of colors used in the Qur'ân. Just as the grammatical language, the colors are means of communication. The Qur'ân uses colors as a way of telling something literally. For instance, while such colors as black, yellow, and blue imply bad things, white and green colors imply good things.

Key Words: *The Holy Qur'ân, Semiotics, Colors,*

*) Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniv., İlahiyat Fak.
(e-posta: Gunduzoz@hotmail.com)

Giriş

A. Semiotik Disiplini

Gerçekte bir semboller sistemi olan dil, bir topluluk tarafından belli semboller üzerinde varılmış uyuşmanın ürünüdür. Bu, gramatik bir zemine oturan Türkçe, İngilizce ve Arapça gibi herhangi bir dil için ne kadar geçerli bir ilke ise insanların iletişimde rol oynayan başka türden diller de bu genel kuralın, yani uyuşmsal olmanın dışına çıkamaz.

Esasen müzik ve resim sanatının da bir dili vardır. Müzik anlatımda sesi kullanırken, resim sanatının dili çizgiler ve renklerden oluşur. Aslında trafik işaretlerinden, saat, tarih, sayı, harf ve kokulara kadar pek çok gösterge kendine özgü bir dil oluşturur. Bugün bütün dillilerin sıkça kullandıkları “gösterge” (signe) kavramını ilk defa Ferdinand de Saussure ortaya atmış¹, çağdaş göstergebilim Saussure ve Pierce ile başlamıştır².

“Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Onun için de, yazıyla, sağır dil-siz alfabesiyle, simgesel nitelikli kutsal törenlerle, incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin belirtkeleriyle, vb. karşılaştırılabilir. Yalnız (doğal) dil bu dizgelerin en önemlisidir. Demekki, göstergelerin toplam yaşamı içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim tasarlanabilir.”³

Pierce’e göre üç tür gösterge vardır: görsel göstergeler (ikon), belirti ve simge. Görsel gösterge ile nesnesi arasında benzerliği yorumcu yaratmaz, o sadece benzerliği kullanır. Resim böyledir. Belirtide gösterge, gösterilenle bir neden sonuç ilişkisi kurar. Duman (gösteren) ateşin (gösterilen) varlığını belirten bir göstergedir. Simgede ise nesne ile gösterge arasında bir nedensizlik ilişkisi söz konusudur. Simge ile nesnesi arasındaki ilişki alışkanlık sonucu ortaya çıkar. Sözlü dil simgeye iyi bir örnektir⁴.

Renk göstergeleri de sözlü dil gibi bir dil oluşturur. “Chevalier, yorumlar değişebilir, mesela kırmızı, kültürel atmosfere göre farklı anlamlar kazanabilir. Ama bununla beraber renkler daima ve her yerde, sembolik düşüncenin dayanakları olarak kalırlar.” der⁵.

Kırmızı sözcüğünün kullanımları, dilde turuncu, pembe, erguvan, vb. terimlerin bulunmasına (ya da bulunmamasına) bağlıdır. Bu türlü terimler yoksa kan, ay, mandalina ayırmsız kırmızı sayılır⁶.

B. Renklerin Semiotik Anlamı

“Renk prizmasında tabiat kesin sınırlar koymamıştır. Her dil onu değişik düzenlere göre böler. Galya dilinde glas, Türkçede hem mavi, hem yeşili kapsar. Eski Yunanlılar ile Lâtinlerin renk vokabüleri renk körü olduklarını düşünderecek kadar fakirdir.”⁷

- 1) Bayrav, Süheyla, *Yapısal Dilbilimi*, Multilingual Yay., İst., 1998, s. 57.
- 2) Bayrav, Süheyla, *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*, Multilingual Yay., İst., 1999, s.20.
- 3) Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Derstleri*, çeviren Berke Vardar, Multilingual Yay., İst., 1998, s.46. Saussure, göstergenin toplumsal işlevi üzerinde dururken, Ch. S. Pierce göstergenin mantıksal işlevini vurgular. Bu iki özellik birbirleriyle sıkı ilişki içindedir ve bugün aynı bilim dalı için bu iki terim, “semiyoloji” ve “semiyotik” kullanır. Avrupalılar Saussure geleneğini sürdürdüğü için semiyoloji ‘sémologie’, Amerikalılar ise semiyotik terimini kullanırlar. Bkz. Kıran, Zeynel, *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s.190.
- 4) Kıran, a.g.e., s. 288-289.
- 5) Chevalier-Gheerbrant, *Dictionnaire des Symboles*, 6.ed, Paris, 1973, Ché á G., s.106 (nakleden Sadık Kılıç, *Kuran Sembolizmi (Renklerin ve Şekillerin Dünyası)*, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1991, s.24.)
- 6) Guiraud, Pierre, *Anlam Bilim*, çeviren, Berke Vardar, Multilingual Yay., İst., 1999, s.34.
- 7) Bayrav, *Yapısal Dilbilimi*, s. 59-60.

"Bazı dillerde renk isimleri şaşılacak kadar boldur. Bunun nedeni köylü toplumlar için rengin öneminde aranmalıdır. Oysa Fransızca'da hiç bir ayırım gözetilmeden bir hayvanın kılına da "noir" (siyah) denir, bir ağacın yaprağına da frenk üzümüne de, top-rağın humusuna da⁸."

Renkler her toplumda değişik anlamlar ifade eder. Kurandaki renk sembolizmi ile ilgili kapsamlı çalışmasında Sadık Kılıç şu kaydı düşer: "Hayatımız bir renkler kombinasyonuna bürünmüş olarak karşımıza çıkar; ya beyaz, 'mutlu'; ya siyah, 'mutsuz'; ya da gri, 'mutlu-mutsuz içiçe.'⁹"

Ak, Türklerde ve Çinlilerde batıyı temsil ederken Hintliler'de doğuyu, Eski Ahit'te güneşi, Mayalar'da kuzeyi temsil eder¹⁰. Kırmızı, Batı toplumlarında aşkın simgesi olabilir, ama İrlanda'da savaşı, Eski Gal'de bilimi, Romalılar'da fethi, Kızılderililer'de tutku ve isteği, Japonlar'da mutluluk ve içtenliği canlandırır¹¹.

Çin kültüründe dört mevsimin tanrıları renklerle ifade edilir. Mavi ya da yeşil, ejderha; kırmızı, kuş; beyaz, kaplan; siyah, kaplumbağayı simgeler¹². Çinlilerin zihninde adı geçen renk imgeleri bu tanrıları çağırıştırır. Ama bir Türk, bir Arap için aynı çağırışım düşünülemez.

Çin'de 'yeşimtaşı sembolizmi' en eski çağlardan beri bilinir¹³. Bir Müslüman için ise yeşim taşı değil, Haceru'l-esved (Karataş) tinsel çağırışimler uyandırır. Geleneksel Türk kültüründe yeşil hayatıyet, kırmızı güçlülük, sarı hakimiyettir¹⁴. Ak ise Tanrıya aittir¹⁵. Hristiyanlarda yeşil iman ve ölümsüzlüğün sembolüdür¹⁶.

Türk kültürünün baş yapıtlarından Dede Korkut'ta renk imgeleri sihirli bir anlatım gücü oluşturur. "Dede Korkut'ta ak, kara, sarı, kırmızı gibi düz renkler insanın yapısında arı şekilde bulunan öğeleri dile getirirken ala, boz gibi karışık renkler, insanın doğal ve toplumsal çevresiyle ilişkide girmesine bağlı olarak bir ölçüde arılıklarını yitirmiş, törpülenmiş kimi öğeleri ifade eder.¹⁷"

Çağdaş edebiyatta renk imgelerinden sıklıkla yararlanır. Heinrich Böll'ün eserleri böyledir. Onun "İlk Yılların Emeği"nde 'kırmızı en çok kullanılan renk olmakla beraber, yeşil ve beyaz da kullanılmaktadır. Kırmızı, savaş ve kan rengidir. Yeşil, yeni bir hayatın başlangıcını sembolize eder. Beyaz ise barışın, mutluluğun ve umudun rengidir¹⁸.

Renkler doğa ile yakından ilgili kavramlardır. "Türkçe'de ayrıntılı bir biçimde camgöbeği, vişne çürüğü, ördekgagası, yavruağzı, böcekkabuğu, devetüyü, kavunıçi...gibi doğal varlıklarla ilintilenmiş pek çok renk tonunun olduğu görülür¹⁹.

8) Vendryes, J. V., *Dil ve Düşünce*, çeviren Berke Vardar, Multilingual Yay., İst., 2001, s.24.

9) Kılıç, a.g.e.,

10) Gabain, A. V., "Renklerin Sembolik Anlamları", *Türkoloji Dergisi*, Ankara, 1968, s.109; Nakleden Nuranıye H. Ekrem, "Hunlarda Renk ve Yön Bilgisi", *Nevruz ve Renkler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1996, s.85.

11) Kıran, Zeynel, a.g.e., s. 51.

12) Mackenzie, Donald A., *Çin ve Japon Mitolojisi*, çeviren Koray Akten, İmge Yay., İst., 1996, s.195.

13) Mackenzie, a.g.e., s.180.

14) Kara, Mustafa, "Türk Kültüründe Renkler", *Nevruz ve Renkler*, s.51.

15) Nerimanoğlu, Kâmil Veli, "Türk Dünyası Bakışında Reng", a.g.e., s.68.

16) Kalmık, Ercüment, *Renklerin Armoni Sistemleri*, İst., 1950, s.39.

17) Karabaş, Seyfi, *Dede Korkut'ta Renkler*, Yapı Kredi Yay., İst., 1996, s.30.

18) Karakaya, Zeki, *Edebî Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım*, Etüt Yay., Samsun, 1999, s.135.

19) Aksan, Doğan, *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s.102. Başka örnekler için bkz. Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yay., Ankara, 1996, s.148-149.

Arap şiirinde kullanılan renk imgeleri ve renk çağrışımı olan nesnelere Arap kültüründeki renk olgusunun özellikleri hakkında çok canlı veriler sunar²⁰. Anadolu'daki renk cümbüşü Arap Yarımadası'nda yerini bulutsuz mavi göğün altında uzanan ve beyaz güneşin²¹ gazabıyla iyice bozarmış²² uçsuz bucaksız kum tepelerine bırakır. Arap şairi yine de bu yoksul çöl paletinden kırka yakın renk çıkarmayı becermiştir²³. Boz ve gri sahada kestane dorusu atının üstünde²⁴ tozu dumana katan beyaz izarlı kara adamın²⁵ kılıcı her zaman beyaz²⁶, şarabı köpük köpük kırmızı²⁷, kadını ise kısrığına inat olabildiğince beyaz²⁸; bazen sarı²⁹ ve hatta pembe³⁰ ama her zaman tatlı bir renktedir. Tarife'nin ifadesi ile çöl adamının üç vaz geçilmezi at, şarap ve kadındır³¹.

Arap şiirinde beyaz ve siyah bütün varyantları ile kullanılır. Diğer ana renkler de bu iki renkten çok geride değildir. Şiirlerde bu ana renklerin zaman zaman birbirlerinin yerine geçtiği de olur. Zaten renkler arasında geçiş Arapça'nın belirgin özelliklerinden biridir³². Şiirlerde renk tonlarına da önem verilir. Bir rengin tonunun benzetmeler yolu ile

- 20) Renklerin ifade ettikleri sembolik değerler Arap kültüründe de özellikle siyasal açıdan birtakım değişimlere tanık olmuştur. Kırmızı Emevîlerin sembolü iken yeşil Abbasîler, Halife Me'mûn'u, hattâ siyah da Abbasî Emirlerini sembolize etmiştir. Bkz. Fârûk 'Umer, "el-Elvân ve Delâlatuhâ's-Siyâsiyye fî'l-'Asri'l-'Abbâsiyyi'l-'Evvel", *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb*, C. II, sayı: 14, Bağdat, 1970-1971, s.837, 840.
- 21) Arap şiirlerinde özellikle kadınların beyazlığı güneşin beyazlığına benzetilmiştir. Bkz. en-Nâbiga ez-Zubyânî, *Divân*, nşr. Kerem el-Bustânî, Beyrut, ts., s.49.
- 22) gabrâ (boz) toprağın sıfatıdır. Sonra sıfattan isim olmuştur. Tarife fakirleri 'benû gabrâ' (bozğulları) diye anar. Çünkü onlar toprağın çocuklarıdır. Tarife b. el-'Abd, *Divân*, nşr. Kerem el-Bustânî, Beyrut, ts., s.31. Zuheyr ve Ka'b da çölü gabrâ diye anar. Bkz. Zuheyr b. Ebî Sulmâ, *Divân*, el-Mektebetu'l-'Arabiyye, Kahire, 1384/1964, s. 247, Ka'b b. Zuheyr, *Divân*, thk. 'Alî Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1.baskı, 1407/1987, s.22; Hassân b. Sâbit ise tozlu ve boz çölleri mehâme gubr diye anar. Bkz. Hassân b. Sâbit, *Divân*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts., s.97.
- 23) Arapçada renkler yine de zengin bir yer tutar. Yabancı diller çeşitli renkleri bazı nitelikler ya da rakamlar yoluyla, ayrıca bileşik yapılarla uzun ve kısa cümleler şeklinde ifade yoluna giderler. Arapça çoğu zaman pek çok rengi bir tek kelime ile karşılayabilmektedir. Arapça'da renkli ve puanlı anlamında 'ebreş' kelimesi kullanılırken, aynı anlamda İngilizce'de 'Shade of white spots of other colours'; Fransızca'da 'Nuancé de taches blanches ou autres' gibi çok uzun ifadeler kullanılır. Bkz. Zeyn el-Huveyskî, *Mu'cemu'l-Elvân fî'l-Luga ve'l-Edeb ve'l-'İlm*, *Mektebetu Lubnân*, Lübnan, 1992, e-c, ed.
- 24) Bkz. Nâbiga, *a.g.e.*, s.26; Hassân b. Sâbit, *a.g.e.*, s.137.
- 25) Arapların esved kelimesiyle karşılandıkları pek çok hadis bunun kanıtıdır. Örneğin "Ahmerin (Arap olmayanın) esvede (Araba); esvedin ahmere bir üstünlüğü yoktur." İbn Hanbel, *Müsned*, V, 411; "Rüyamda siyah koyunlar, 'afır (boz) koyunlar gördüm. Siyahları Araplar, boz olanları Acemler olarak yorumladım." İbn Hanbel, *a.g.e.*, V, 455.
- 26) Nâbiga, *a.g.e.*, s. 124; Hassân, *a.g.e.*, s. 45, 111.
- 27) Hassân, *a.g.e.*, s.180.
- 28) Nâbiga, *a.g.e.*, s. 11, 49; Hassân, *a.g.e.*, s.178.
- 29) Nâbiga, Nu'mân b. Münzir'in yarı çıplak gördüğü karısının güzelliğini anlatırken onu safrâ/sarı diye anar. Nâbiga, *a.g.e.*, s.39.
- 30) Hz. Peygamber eşi Hz. Âişe'ye zaman zaman humeyrâ' (pembe) diye seslenmiştir. İbn Mâce, *Sünen*, Ruhûn, 16.
- 31) Şerafettin Yaltkaya, *Şark-İslam Klasikleri Muallakât Yedi Askı*, MEB. Yay., İst., 1989, s.60-61.
- 32) Renkler arası geçişin örnekleri: sarı (sufre), siyah (sevâd) anlamına gelebilir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, ts., IV, 2448; Atın bacaklarındaki beyaz kıllara ve alınıdaki beyazlığa zurrak denir. İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 1828; İbn Sikkît'e göre esved'e ebû'l-beyzâ, ebyad'a ebû'l-cevn denir. İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 397; Gri güvercinlere (el-hamâmu'l-vurk); huds denir İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 1181; İnsan teninde hudre, esmerliği ifade eder. İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 1182;

de anlatıldığı olur. 'Müşebbeh bih' çöl ikliminde yetişen bitkiler ve nesnelere. Beyazın, dolu, güneş, hilal, papatyaya benzetildiği olur³³. Renklerin açık ya da koyu oldukları teşbihe başvurmadan da ifade edilebilir. Açık siyah (esmer zâbil), soluk (kâbin), koyu siyah (sâfiyetu'l-edîm) gibi³⁴.

Şiirlerde doğada bulunan varlıkların ve çiçeklerin adları verilerek üstü örtük bir renk anlatımı oluşturulur. Otlar ve çiçekler arasında koşan bir hayvanın ayağının kına yeşiline boyandığı söylenir³⁵. Taze kan (dem necf, mu'tebetun verd, demun nâki')³⁶, idrîc (güzel câriyelerin giydiği kırmızı ipek ya da sarı elbise)³⁷, kına (hunnâ, 'abîr, hıdâb, vers)³⁸, sürme (remed, ismid, kuhl)³⁹, kızıl yemişli mugaylan dikenini ('anem)⁴⁰, bir tür kaya kuşu kudrî ve cûnî⁴¹, beyaz kerkenez (mudrahî)⁴², beyaz ceylan (ri'm)⁴³ şiirlerdeki renk çağrışımları yüksek olan kelimelerden sadece bir kaçıdır.

Hadislerin dînf değerlerinin yanında nüzûl ortamının kültürünü yansıtmaya gibi bir işlevleri de vardır. Pek çok âdeti hadislerin delâleti ile öğrenir, toplumun değer yargılarının üzerindeki peçeyi hadislerin sunduğu eşsiz târifî veriler sayesinde kaldırır.

Dilin bölünmez bir parçasını oluşturan renk olgusu Hz. Peygamber'in bazı davranışlarında belirleyici olmuştur Hz. Peygamber biricik eşi Hz. Âişe'yi 'Pembe' (Humeyrâ)

Âyeteki mudhammetân (iki siyah) hadrâvân/iki yeşil bahçe anlamındadır İbn Manzûr, a.yer.; Esved'e ahdar denilir. İbn Manzûr, a.yer. Araplar yeşili (hudre), siyah için kullanabilirler. Bir kadınla evlendi onun yeşil (hadrâ) yani sevdâ' (esmer) olduğunu anladı ve boşandı. İbn Manzûr, a.g.e., II, 1183. Hadrâ' gök demektir. İbn Manzûr, a.yer.; Araplar siyahı yeşil, yeşili siyah diye isimlendirebilirler. İbn Manzûr, a.g.e., III, 2143.

33) Tarafe beyaz ve canlı bir yüzü "sanki güneş o yüze elbisesini giydirmiş" diye betimler. Tarafe, a.g.e., s. 21; "Güneş ona bembeyaz dolu gibi dişler verdi." Tarafe, a.g.e., s.52; Hassân b. Sâbit ise yine beyaz bir yüzü "dolu gibi beyaz" diye anar. Hassân, a.g.e., s. 66; Beyazlık konusunda diğer bir benzetme "hilal gibi beyaz" Hassân, a.g.e., s.104, 196; "papatya gibi (beyaz)" Nâbiga, a.g.e., s. 40; Bize bu benzetme Esin Engin'in "Papatya gibisin beyaz ve ince, eziliyor, ruhum, seni görünce" sözlerinin yer aldığı şarkıyı hatırlatıyor.

34) Bkz. Hassân, a.g.e., s.45, 127.

35) "suteresi yemekten burunları sararmış atlar" Nâbiga, a.g.e., s.62; "turnakları kına yeşili olmuş öküz" Nâbiga, a.g.e., s.72.

36) Bkz. Tarafe, a.g.e., s. 16; Hassân, a.g.e., s. 91, 151, 153.

37) Bkz. Nâbiga, a.g.e., s.12.

38) Kına için bkz. "göğse kına olmuş kan" savaşta göğsün kana bulandığı hıdâb kavramından yararlanılarak anlatılmıştır. Hassân, a.g.e., s.104; "kaya kuşunun ayakları kırmızı kınaya boyanmış" av yarısı ile ayaklarının kanlandığı kına ile anlatılmıştır. Ka'b, a.g.e., s.58. "kınalı nârin eller...parmakları öyle zarıftı ki ip ip, sanki al kırmızı mugaylan dikenini" şiirde kına (hadb) kelimesi ve kına yapımında kullanılan mugaylan dikenini ('anem) her ikisi de geçmektedir. Nâbiga, a.g.e., s. 40. Buna benzer bir beyit için bkz. Nâbiga, a.g.e., s.72. "bitkilerden ayağı kınalanmış deve" Zuheyr, a.g.e., s.248. Dişisine kızışma mevsiminde erkek deve kuşunun derisi kırmızıya döner. Deve kuşunun bu durumunu ifade etmek üzere ahdeb'e z-zâlim ifadesi kullanılır. Bu kelimenin türetilmesinde de hıdâb (kına) kavramından yararlanıldığı görülür. Bu durumdaki deve kuşu atlardan bile hızlı koştuğundan dolayı Arap şiirinde hız bakımından atlar bu durumdaki deve kuşuna benzetilir. Örneğin bkz. Nâbiga, a.g.e., s.15.

39) Sürme için bkz. Nâbiga, a.g.e., s. 35, 40, Zuheyr, a.g.e., s. 222, 226, 270; Ka'b, a.g.e., s. 50. Tarafe, a.g.e., s. 21, Hassân, a.g.e., s. 58,

40) Mugaylan dikenini için bkz. Nâbiga, a.g.e., s. 40.

41) Bkz. Zuheyr, a.g.e., s. 171; Hassân, a.g.e., s.96; Ka'b, a.g.e., s. 58,

42) Bkz. Tarafe, a.g.e., s. 24.

43) Bkz. Hassân, a.g.e., s.71.

olarak anmıştır⁴⁴. Safran sarısı elbisesi içinde dolaşan bir adama gösterdiği tepki, sahâbesine “Resûlullah’ın, bu şekilde hiç kimsenin kusurunu yüzüne vurduğunu görmemiş-tik” dedirtecek kadar ağır olmuştur⁴⁵. ‘Utbe b. Rebî’ a’nın Ebû Cehil’e söyledikleri ise renklerin bazen dönemin oklarından ve kılıçlarından daha güçlü bir silah olduğunu orta-ya koyar. Ebû Cehil’e ‘kaba etini safran sarısına boyayan’ diye seslenmek ‘şımarık/kor-kak’ demenin renk dili ile bir ifadesidir sadece...⁴⁶

Bazen kelimelerin dar, sınırlı morfolojik kalıplarını kırabilmenin en iyi yolu onları renge boyamaktır. O zaman kelimeler susar, renkler konuşur, iç karartır ya da pembe hül-yalar kurdurur...

Hadislerde sarı elbise kötüdür, beyaz elbise iyidir⁴⁷. Hz. Peygamber bir moda yarat-manın peşinde olmaktan çok renklerde var olduğu kabul edilen bir sihirli gücü yeni di-nin kodifikasyonunda birer şifreye dönüştürmek istemiştir.

Cibrîl hep beyaz elbiseler içinde zuhur eder⁴⁸. Kabirde Münker-Nekîr siyah tenli ve mavi gözlüdür⁴⁹. Kâfirler kıyamette gök gözlü olurlar⁵⁰. Cennet yeşildir⁵¹, Cehennem ise siyah⁵². Huriler yumurta akı kadar beyaz, gözlerinin akı da öyle, ama gözlerinin ka-rası olabildiğince kara...⁵³ Haceru’l-Esved adı üstünde siyahtır; ama yine de Cennet’te iken beyaz olduğu söylenir⁵⁴. Rivayete göre, beyazlığı insanlar nûrundan zarar görme-sin diye giderilmiştir. Ya da diğer taşlardan ayırdedilsin diye⁵⁵.

44) İbn Mâce, *Sünen*, Ruhûn, 16; Ebû'l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, nşr. M. Muhyiddîn 'Abdulhamd, Dâru'l-Fıkr, Kahire, 1393 /1972, I, 353.

45) İbn Hanbel, *Müsned*, III, 154; Buhârî, *Sahîh*, Umre, 10; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Menâsik, 30.

46) İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 2458; Ebû Cehil’e kaba etine safran sürerdi. Zira Baras hastası idi ve safranın bu hastalığa iyi geldiğine inanılırdı. Ensâr ise onun başkaları arkasından yaklaşsın diye safran-landığını söylemiştir. Meydânî, *a.g.e.*, I, 444.

47) "En iyi elbiseniz beyazdır" Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz, 12; Libâs, 5; Tirmizî, *Sünen*, Edeb, 46; "Beyaz elbise giyin. Zira beyaz elbise en iyi giysinizdir." Ebû Dâvûd, *Sünen*, Tıb, 14; Libâs, 13; Tir-mizî, *Sünen*, Cenâiz, 18; Edeb, 46; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz, 38; Zinet, 98; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 247, 274, 328. vd." Kabirlerinizde ve mecitlerinizde Allah'a ziyarette gittiğinizde en güzel elbise beyazdır" İbn Mâce, *Sünen*, Libâs, 5; Hesarîler elbiseleri beyaz olduklarından bu adı almışlardır. Buhârî, *Sahîh*, Fedâilu's-Sahâbe, 13; "Beyaz elbiseyi temizlediğin gibi kalbini de temizle." Buhârî, *Sahîh*, Da'avât, 34, 44, 46; Müslim, *Sahîh*, Zikr, 48; İbn Mâce, *Sünen*, Duâ, 3; "Rahmet Melekleri O'na beyaz bir ipek getirdi" Nesâî, *Sünen*, Cenâiz, 9.

48) İbn Hanbel, *Müsned*, I, 407.

49) Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz, 70.

50) Tâhâ, 20/102.

51) "(Rüyada) deve hüzündür, yeşillik ise Cennettir. Dârimî, *Sünen*, Rü'yâ, 13.

52) Mâlik, *Muvatta*, Cehennem, 2.

53) Kur'an'da huriler için bkz. Saffât, 37/48-49; Duhân, 44/54; Tûr, 52/20; Rahmân, 55/72; Vâkıa, 56/22.

54) "Haceru'l-esved Cennetten indi. Aslında o süttten daha beyazdı." Tirmizî, *Sünen*, Hac, 49.

55) Hacer-i Esved hakkında yerli ve Batılı bilim adamları çok değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. E. Dermenghem onun Mekke'nin gerçek fetişi olduğunu ve aslında bir aerolit, ya da suda yüzdüğü ri-vayetine nazaran bir sünger taş olması gerektiğini söylerken Wellhausen ve Caetani de Hacer-i Esved'in Câhiliyye'de tapınılan bir put olduğunu söyler İslam kaynaklarında ise Cennet'ten geldiğine yönelik rivayetler olmakla beraber Hz. İbrâhîm tarafından tavâfin başlangıcına bir işaret olmak üze-re Ebû Kubey's dağından getirilen bir taş olduğu söylenir. Bkz. Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câ-hiliyye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, Beyan Yay., Ankara, ts., s.161-166. René Guénon'un "Siyah Taş ve Küçük Taş" adlı makalesini Türkçeye aktaran Sadık Kılıç'ın E. Royston Pike, *Dictionnaire des Religions*, PUF., Paris-1954, s.97, "cybèle" maddesine dayanarak dipnot halinde verdiği bilgi-lere göre; Friglerin anatanrıçası Kibe'le'ye küçük bir siyah taş biçiminde tapınılmakta idi. Yine Kı-

Din Cenneti de Cehennemi de renklere boyar...Gök gözlü, siyah yüzlü⁵⁶ adamlar ziftten kara Cehenneme yol alırlar, yeşil elbiseli⁵⁷, beyaz yüzlü⁵⁸ adamlar yeşil kuşların içinde⁵⁹ yeşil bahçelerdedirler⁶⁰, beyaz tenli dilberler kara gözlerini dikmiş onları Cennet bahçelerine buyur ederler...Fon yeşildir Cennette. Beyaz, siyah, yer yer sökün etse de...Cehennem karadır, kapkara. Dehşetten gök mavisine belermiş gözler bile değiştiremez bu rengi...

Kur'ân'da Renklerin Büyülü Gücü

Kur'ân-ı Kerîm'de 'renk' kelimesi birkaç âyette geçer⁶¹. Buna yakın bir kavram da sıbga (boya)'dır⁶². Kur'ân'da beyaz, siyah, kırmızı, mavi, sarı, yeşil renk imgelerine yer verilir. Bunlardan en sık kullanılanı beyaz ve siyahtır. Bu iki renk genellikle "yüzleri beyaz oldu" ya da "yüzleri siyah oldu" klişesi içinde kullanılır⁶³. 'Beyaz'ın 'el'⁶⁴, 'ip'⁶⁵, 'kadeh'⁶⁶, 'yollar'⁶⁷, 'huriler'⁶⁸, 'gözler'⁶⁹ kelimeleri ile birlikte kullanıldığı da olur.

İç'in Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İst., 3.baskı, 1984, s. 201'e dayanarak belirttiğine göre; bu idol bir 'diopetes' yani gökten düştüğü ileri sürülen bir meteorit, bir kara taştı. Bkz. René Guénon, "Siyah Taş ve Kübik Taş", çev. Sadık Kılıç, *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt: III, sayı: 2, Erzurum, 2001, s.1-5.

56) Örneğin, Nahl, 16/58.

57) Kehf, 18/31; İnsân, 76/21.

58) Örneğin, Âl-i İmrân, 3/107.

59) "Şehitlerin ruhları Cennet meyvelerine asılı yeşil kuşların içindedir." İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 386; Müslim, *Sahîh*, İmâre, 121; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihâd, 25; Tirmizî, *Sahîh*, Tefsîru's-sûre 111, 19; İbn Mâce, *Sünen*, Cenâiz, 24; Cihâd, 16; Dârimî, *Sünen*, Cihâd, 18.

60) Rahmân, 55/64.

61) Renk (levn ve çoğulu elvân) Bakara, 2/69; Rum, 30/22; Nahl, 16/69; Fâtır, 35/27-28; Zümer, 39/21 âyetlerinde geçer.

62) Bakara, 2/138.

63) Âl-i İmrân, 3, 106-107; Nahl, 16/58; Zümer, 39/60. Kılıç, Kur'ân-ı Kerîm'in, siyah ve beyaz renkleri bir arada kullanmasını "kutupsal zıtlık" olarak anar. Bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s.56. Zuhruf, 43/17'de, 'yüzün kararması' ifadesi ile, Rahmân'a kız isnad etmekten çekinmeyen, fakat karısının kız doğduğu haberini alan kâfirlerin bu haberdan kahrolmaları anlatılmaktadır. Oysa diğer âyetlerdeki kâfirlerin yüzlerinin kararması âhiretteki durumları ile ilgilidir.

64) A'râf, 7/108; Tâhâ, 20/22; Şuarâ, 26/33; Neml, 27/12; Kasas, 28/32.

65) Bakara, 2/187.

66) Saffât, 37/45-46.

67) Fâtır, 35/27.

68) Saffât, 37/49. Bu âyette hüriler saklı yumurtalara benzetilmiştir. Âyetteki beyd kelimesi ile ilgili olarak Arapçada yumurta ile beyazın kökteş olduğuna dikkat edilmelidir. Kimileri âyette hürilerin beyazlık ilgisi ile yumurtaya benzetildiklerini söylemişler; kimileri ise "hüriler doğrudan yumurtaya benzetilmişlerdir." Görüşünü benimsemişlerdir. Yumurtaların sarı da olabilmesi nedeniyle hürilerin sarı renkli oldukları da ifade edilmiştir. Beyazlık ilgisi ile beyd'in inci olduğunu söyleyenler de vardır. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, Kahire, 1374/1955, XXIII, 57. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s.76-78. Kılıç, hem hürilerin beyazlığını hem Musa'ya verilen beyaz el mucizesindeki beyazı hem de beyaz kadehleri ahlâkî boyuta ircâ ederek yorumlar. Kılıç, *a.g.e.*, s.77, 79, 80. Aslında Kılıç'a göre Kur'ândaki bütün renkler kullanıldıkları bütün yerlerde etkili bir ahlâkî alan oluştururlar. Yeşilin ağaç ile ilişkilendirildiği yerlerde bile metafizik bir boyut vardır. Kısaca Kılıç'a göre, Kur'ân'daki renk kullanımı ahlâkî, metafizik ve tev-hîdî eksende gerçekleşir. Bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s.112, 114, 115, 118, 119.

69) Yûsuf, 12/84.

'Siyah' ise 'yüzler'le ilgili olarak kullanımının dışında 'ip'⁷⁰, 'yollar'⁷¹ kelimeleri ile ilgili olarak da anılır. kater-katere⁷² ve gabere⁷³ kelimeleri de esved'in yüz ile birlikteki kullanımına yakın bir anlam verirler.

Kur'ân'daki renklerin kullanımlarını iki gruba ayırmak mümkündür. Renk bir kelime ile ilişkiye geçerek doğrudan o kelimenin ad olduğu nesnenin gerçek rengini verir. Dağlardaki yollar gerçekten siyah, beyaz, kırmızıdır. Bitkiler, ağaçlar, başaklar ipek elbiseler gerçekten yeşildir. İnek, deve, ekin de gerçekten sarıdır. Fakat bu nesnelere renkleri üzerinde neden durulduğu da dikkat çekicidir. Örneğin zeytin siyahtır, yeşildir; ama Kur'ân zeytinden bahsetmesine rağmen onun rengine değinmez. Kur'ân, incirin, ateşin, denizi, göklerin renginden de bahsetmez. Pek çok nesnenin rengine değinilmeden geçilirken, renklerin sadece bazı nesnelere ilgili olarak ön plana çıktığı görülür.

Kur'ân'da renkler gerçek bir renk imgesi olmaktan ziyade birtakım olgulardan kinâye olarak da kullanılır. Kılıç'a göre: "Kur'an-ı Kerim renkleri, resim sanatında olduğu gibi özel bir dil anlatım biçimi, bir tarz olarak kullanmış, çok geniş bir varlık şeması içinde değişik pozisyonlarda işlemiş, böylece onları, kendi hallerinde renk durumundan kurtararak, Kur'ân kültürü ve mesajının bir taşıyıcısı durumuna yükseltmiştir."⁷⁴

Doğrudan renk olmayıp renk çağrışımı ağır basan 'yahmûm'⁷⁵ ve 'katirân'⁷⁶ gibi bir kaç kelime de Kur'ân'ın sembolik anlatımında yer alan anahtar kelimelerdir. Azabı gören kâfirlerin yüzlerinin kötüleşmesini ifade eden 'sîet' fiili de⁷⁷ İbn Abbâs gibi bazı müfessirler tarafından 'Karama, korku ve hayal kırıklığının yüzü kaplaması' olarak yorumlanır⁷⁸. Aynı şekilde 'bâsire' kelimesi de 'rengi değişmiş, karamış ve zifiri siyah' olarak anlaşılır⁷⁹. Gâşiye, 88/8'deki 'nâ'ime' kelimesi de "ister fiziki bir oluşu gösterebilir, isterse gözlerden sezilen bir ruhî inşirahı ve ruh neşesini, aklık ve beyazlık kavramıyla aynı ortak çizgide bulunmakta, nihai bir kaderi işaretleyerek halis müminlerin ahiret hallerinin bir sahnesini sergilemektedir"⁸⁰. "Ve gerek özne, gerek zaman ve gerekse fiilin ifade edilmiş tarzı itibarıyla Gâşiye, 88/8-10 âyetleri 'yevme tebyeddu vucûh' ifadesinin bir açılımı, tafsili mahiyetindedir."⁸¹

Kur'ân'da Mudhammetân⁸² şeklinde iki bahçenin niteliği olarak geçen siyah renk (aslı duhme) ise "siyah yeşil birbirlerinin yerinde kullanılabilirler" ilkesine uygun olarak yeşil anlamına gelir.

70) Bakara, 2/187.

71) Fâtır, 35/27.

72) Yûnus, 10/26; Abese, 80/41.

73) Abese, 80/40.

74) Bkz. Kılıç, a.g.e., s.28.

75) Vâkıa, 56/43.

76) İbrâhîm, 14/50.

77) Mülk, 67/27.

78) Kılıç, a.g.e., s.87.

79) Kılıç, a.g.e., s.89.

80) Kılıç, a.g.e., s.75.

81) Kılıç, a.g.e., s.73.

82) Rahmân, 55/64.

Sarı renk, inek⁸³, deve (veya urgan)⁸⁴, bulut (veya ekin)⁸⁵, ekin⁸⁶ kelimeleri ile ilişkili olarak kullanılır.

Kırmızı, bir yerde o da 'yollar' kelimesi ile geçer⁸⁷. 'Verde ke'd-dihân'⁸⁸ ifadesi de kırmızının bir tonunu verir.

Beyaz, Araplar için, bir bakıma hayatı simgeler. İçtikleri su, ekmek yaptıkları buğday (bazen ekmeğin kendisi) beyazdır. İkisine beraberce 'ebyadân' derler⁸⁹. Garip bir rastlantıdır, onlar bedeninin canevi iki şah damarını da böyle anarlar⁹⁰. Beyaz Arapların içine öyle işlemiştir ki bazen zaman ölçüsü olur "onu iki beyazdır görmedim" derler; iki gündür ya da iki aydır demektir⁹¹. Zira günler beyazdır Araplar için, tıpkı güneş gibi...Bazen 'güzel söz' olur beyaz. O vakit beyzâ derler; 'kötü söz' ise sevdâ (siyah)dır her zaman⁹². El-yedu'l-beyzâ ise kesin hüccettir⁹³. Araplar ruh temizliğini ve iffeti de beyazla ifade ederler⁹⁴. Ekini, ağacı olmayan yer de beyazdır...Ekini, otu varsa bir yerin, siyahtır⁹⁵. İranlılar da tenlerinin açıklığı nedeniyle beyaz olarak anılırlar⁹⁶.

Kur'ân beyazı Arap kültüründe olumlu çağrışımlarına uygun olarak kullanır. Beyaz, Tur'da Hz. Musa'ya bahşedilen mucizeler arasında yer alır⁹⁷. 'Beyaz el' bir mucizedir. Tıpkı asanın yılanı dönüşmesi gibi. Beyaz bir başka âyette ipi niteler⁹⁸. Bu terkip gündüzü ifade eden bir semboldür. Oruçluya sahur yapmanın ölçüsünü verir. Aynı âyette siyah ip gecedir⁹⁹.

Beyaz, Hesâb'ta ve Cennette iyi bir renk olarak yerini alır. Kur'ân'da yüzlerin beyazlaşması, kararması kişilerin sevinmeleri ve üzülmelerini ifade eden sembolik ifadelerdir. Yüzlerin beyazlaşması/ağarmasının, nüzül ortamındaki Arapların her zaman özlemine duydukları güneş gibi beyaz kadınlardan, hayattaki en büyük tutamakları kılıçlarından, ığıl ığıl akan sulardan bir tat, bir koku, bir parıltı taşımadığını kimse iddia edemez.

Kur'ân'da müminlerin sevinmesi, kâfirlerin üzülmeleri, dehşete kapılmaları ya da Yakub Peygamberin üzüntüden gözlerini kaybetmesindeki renklere dayalı anlatım, aynı anlamı verecek renk imgesine yer vermeyen ifadelere göre, çok daha canlı tablolar sunar.

83) Bakara, 2/69.

84) Mürselât, 77/33.

85) Rûm, 30/51.

86) Zümer, 39/21; Hadîd, 57/20.

87) Fâtır, 35/27.

88) "kızarmış yağ renginde gül gibi" Rahmân, 55/37.

89) İbn Manzûr, a.g.e., I, 397.

90) İbn Manzûr, a.yer.

91) ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâga*, s.57.

92) İbn Manzûr, a.g.e., III, 2141.

93) İbn Manzûr, a.g.e., I, 397.

94) Bkz. Hassân, a.g.e., s. 23.

95) İbn Manzûr, a.g.e., I, 397, 398.

96) İbn Manzûr, a.yer.

97) A'râf, 7/108; Tâhâ, 20/22; Şuarâ, 26/33; Neml, 27/12; Kasas, 28/32.

98) Bakara, 2/187.

99) Âyette her ne kadar beyaz ip ve siyah ip ifadeleri geçmekte ise de ip mecâzen kullanılmıştır. Beyaz ip sabahın beyazlığını, siyah ip gecenin karanlığını ifade eder. Eş-Şerîf er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân fi Mecâzâtî'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulganî Hasen, Dârü İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire, 1995, s.120.

Türkçede sararıp solmak ifadesinin yerini hastalanmak; yüzü kızarmak ifadesinin yerini ise utanmak tam olarak tutamaz. Aynı olayların renklerle anlatımında daha bir canlılık, daha bir coşku vardır.

Kur'ân'da müminlerin hesaptan mutlu bir şekilde ayrılmaları 'yüz akı' ile anlatıldıktan sonra beyaz renk artık yavaş yavaş yerini yeşile bırakır. Müminler yeşil bahçelerde yeşil ipek elbiseler içinde boy gösterirler. Bu yeşil tondaki Cennet tablosunda yer yer beyaz tenli hurilerin müminlere eşliği önceki hesaba çekilme manzarasındaki beyazdan yeşile geçişin yumuşak fırça darbelerini sağlar.

Yeşil doğayı temsil eder, canlılıktır, tazeliştir. Genç yaşta ölmek filizken solmaktır, Araplar için¹⁰⁰. Büngül büngül berrak sular da yeşildir onlar için, bazen masmavi görünse de gözlerine... Zaten Araplar için su, yeşil, mavi, beyaz, siyah ve kırmızısı (escer) arasında değişir durur¹⁰¹. Sarı su ise, güvercinlerin döktükleri tüylerin ve çekirgelerin sararttığı pis sudur¹⁰².

Yeşil doğanın rengi olduğundan Kur'ân'da bitki¹⁰³, ağaç¹⁰⁴, başak¹⁰⁵, yeryüzü (toprak)¹⁰⁶ kelimeleri ile birlikte anılır. Bazı âyetlerde ise, yastığa¹⁰⁷ ve ipek elbiseye¹⁰⁸ sıfat olur.

Siyah/kara, beyaz/akın zıttıdır. Aslında Arap aklında siyah, tüm renklerin anasıdır. Beyaz ise ona bağlı, onun ardından gelmeye mahkumdur hep¹⁰⁹. Siyah bazen kötü söz olur, karşımıza çıkar, bazen yılan olur. Esved derler yılanı, bazen yanına akrebi de alır esvedeyn olur¹¹⁰. Gece olur etrafı karartır, sıcak olur ortalığı kavurur. Hz. Âişe'nin "Bazı zamanlar Resûlullahla yiyecek olarak iki siyahtan başka bir şeyimiz olmazdı" sözlerinde ise, Araplar için hayatın iki kaynağı hurma ve su olur. Diletilen Hz. Âişe'nin, Resûlullah'la beraber çektikleri ıstırapı bir daha anmamak için geceler ve sıcak günler boyu

100) Araplar bu anlamda uhtudire derler. İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 1182.

101) Yeşil su, berraklığından dolayı yeşil gibi görünen sudur. İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 1182; mavi su, hafif sudur. İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 1827; Su buğdayla beraber iki beyazdan biri olarak anılır. İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 397; Su hurma ile beraber de iki siyahtan biri olarak anılır. İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 2143; Escer (kırmızısı) su, çamurdan dolayı bulanıklaşmış sudur. İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 1943.

102) Ka'b. b. Zuheyr bir şiirinde 'sarı su' tabirini kullanır. Bkz. Ka'b, *a.g.e.*, s.24.

103) En'âm, 6/99.

104) En'âm, 6/80.

105) Yûsuf, 12/43-46.

106) Hac, 22/63.

107) Rahmân, 55/76.

108) Kehf, 18/31; İnsân, 76/21.

109) Ebû'l-Feth 'Usmân b. Cinnî, *el-Hasâis*, Dâru'l-Hudâ, Beyrut, ts., III, 63. Arap kültüründe "renklerin anası siyahtır" şeklinde ifadesini bulur. Necmettin Şahinler gibi kimi çağdaş yazarlar "siyahın renklerde asıl olması" düşüncesini işâri bir yorumla, Allâh'ın "Gayb" ve "Settâr" isimlerine bağlarlar ve bu görüşlerini yakılan her şeyin siyaha dönmesi ile desteklerler. Bu tasvufî görüş için bkz. Şahinler, Necmettin, *Siyah ve Yeşil Kur'ân'da Renk Sembolizmi*, İnsan Yay., İst., 1999, s.19, 20, 22, 46. Şahinler, Tasavvufî literatürde "Sevâdu'l-Kalb" denilen 19.yüzyılın sonunda Aşof adında bir Alman bilgin ve Tawara adında bir Japon bilgin tarafından bulunduğunu belirttiği, kardiyo-lojide "Aşof-Tawara Düğümü" adındaki kalpte bulunan nokta ile fizik alemden başka kanıtlar da ileri sürer. Şahinler, *a.g.e.*, s.50. Yazara göre, siyah aynı zamanda ölüm anlamına da gelir. Beyaz ise hayattır. Bkz. Şahinler, *a.g.e.*, s.42.

110) Hadiste "Namazda iki siyahı öldürün." ifadesi geçer. İki siyah yılan ve akreptir. Bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salât, 165; Tirmizî, *Sünen*, Mevâkât, 170; Nesâî, *Sünen*, Sehv, 12; İbn Mâce, *Sünen*, İkâmet, 146; Dârimi, *Sünen*, 178; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 233, 248, 255, vd.

süren o ıstıraba biraz olsun derman olan iki nimeti andığını söylerler. Kimileri ise “Hurma siyahtır, su ise beyaz. Hurma temel alınarak itbâ’ yolu ile hurma ile suya iki siyah denmiş olmalıdır.¹¹¹” derler. Her halukarda siyahın hurmaya ve suya ad olması kılık kırk yaran tevillere muhtaçtır.

Siyah, Arap dilinde bazen körlüğün ifadesi olur. ‘Sevide’r-racul’ derler. “kör oldu” anlamına gelir¹¹². Aslında beyazda da “kör olma” anlamı vardır. Ama siyah başka bir körlüktür. O tek gözün kör olmasıdır. Tıpkı Deccâl’in körlüğü gibi...Beyazın körlüğü bile başkadır. Beyazın körlüğü duyguların, hüznün, sevdanın eseridir. Tıpkı Yakub Peygamberin, oğlu Hz. Yusuf’un acısından kör olması gibi¹¹³.

Siyahın çağrışımsal ifadesi (connotation), gecenin, çölün sessizliğine çöken karanlığı, bir ağaca hasret çölün hararetinden çatlamış dudaklar ya da çöl kumu içinde başa bela çıkanların zehridir.

Kur’ân’ın mücrimlerle ilgili mutsuzluk ifadesi olarak kullandığı siyahın, bu rengin ilişki de bulunduğu karanlık, sıcaklık, zehir kavramlarından doğan bir kasavet ve mutsuzluk anlamı taşıdığı inkar edilemez. Cehennem tasvirlerindeki siyah duman, katran ögeleri ise kâfirlerin hesaptaki isvidâd/yüz karalığının tamamlayıcı ögeleri olarak yerlerini alırlar. “Bilimsel olarak açık renkler güneş ışığını yansıtırken koyu renkler bu ışığı emer. Buna göre etkin şekilde sıcaklık derecesini ayarlamak mümkündür. Ekvatorial bölgenin sularında beyaz boyalı geminin içinde sıcaklık derecesi en az on derece düşerken, siyah boyalı bir gemide sıcaklık derecesi artar¹¹⁴.” O halde Cehennem’in sıcaklığının anlatılmasında siyahtan daha uygun bir renk olamaz.

Mavi daha istikrarlı bir renktir, diğer renklere göre. Göz rengidir. Masmavi gözlü kadınlar zerkâdır, zürkumdur...¹¹⁵ Cennette beyazdan yeşile doğru bir renk harmonisi varken, Cehennemde her yer duman, is ve karadır. Buna bir de ateşin harareti ve Cehennem’in zeffir ve şehîk olarak anılan solumaları¹¹⁶ eklendi mi kâfirlerin gözlerindeki dehşeti mavilikten daha iyi anlatacak başka bir renk olamaz. Belki mücrimler gökler ne kadar derin ve uçsuz bucaksız ise öyle derinlere dalacaklar hasret ile bir kerecik olsun dünyaya geri dönmek isteyeceklerdir¹¹⁷. Zaten mavi Araplar için iyi bir renk değildir. Onlar suyu bile çoğu zaman mavi olarak anmazlar. Beyaz derler, suya. Mavi, meftun oldukları kadınların göz rengidir, ama aynı zamanda ‘düşman’ demektir, Araplar için¹¹⁸. İşte şimdi Cehennemde kâfirler birbirlerine düşman ve hasımdır artık¹¹⁹.

111) İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 2143.

112) İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 2141.

113) Yûsuf, 12/84. Kılıç Ya’kûb Peygamberin körlüğünün beyazla ifade edilmesi ile ilgili olarak “göze beyaz bir perdenin inmesi çok içten ve soylu bir sevginin en somut belirtisidir...Aklı baştan alacak bir yoğunluğa ulaşmış bir sevgi ve özlemdir bu...” demektedir. Bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s.95, 96.

114) Huveyskî, *a.g.e.*, e-n.

115) İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 1827, 1828.

116) Hûd, 11/106; Enbiyâ, 21/100; Furkân, 25/12; Mülk, 67/7.

117) Bakara, 2/167; Şuarâ, 26/102; Zümer, 39/58.

118) Arapçada zorlu düşmana mavi düşman denir. Romalılar Arapların ezeli düşmanı idiler ve Araplar onları mavi olarak nitelerlerdi. Bu yüzden her zorlu düşman için kinâye tarzıyla mavi düşman denilmiştir. Desûkî, *Hâşiye ‘alâ Şerhi Muhtasari’s-Sadî ‘alâ’r-Telhis*, Matbaatu’l-Hâc Muharrem Efendî, İst., 1290, II, 511.

119) Yâsîn, 36/49; Sâd, 38/64.

“Kur’ân’da geçen zurkâ ‘mavi oldukları halde’ ifadesi, rûhî bir bunalımın ve kafirlerin bedbahtlık halinin dışı aksedişinin bir alameti durumundadır...Rüyadaki renklerin yorumu yapılırken de mavi renge, bilhassa koyu mavi renge menfi bir anlam yüklenir. Buna göre o, ölüme işaret etmektedir. Çünkü bu renk, ölüm mefhumuyla muayyen bir müştereklik kapsamaktadır¹²⁰.”

Sarı bazen karşımıza altın olarak çıkar dilde. Kimi zaman safranla kolkola verir, ‘asfarân’ olurlar...¹²¹ Bazen sufr diye biçim değiştirir. O vakit artık sarı ne altındır, ne safran. Değer kaybına uğrar, bakır olur¹²².

Sarı bazen, kadınlaşır, safrâ’ suretine girer, ansızın Nu’mân b. Münzir’in sarayında elleri kınalı yarı çıplak bir kadın olarak boy gösterir...¹²³ Sarı bu formlarda nefse hitab eder, kadın olur, baştan çıkarır; altın olur insanı dünyalık eder. Hep böyle değildir, sarı, ‘safer’ olur kişiyi sarartır, yatağa düşürür. ‘safre’ olur aklıktan soldurur¹²⁴. Hz. Peygamber: “Allah yolunda safre (açlık), refah içindeki humr (kanlı canlı olmak/kırmızılık)’dan daha iyidir.” der¹²⁵.

Sarı bazen boya olur, safran ile bedenlenir. Kadınların gümüş küpelerini altına dönüştüren bir imitasyon aracı olur¹²⁶, yüzlerine makyaj, vücutlarına ıtır olur...Kadınlık kokar sarıda...Erkek adam sarı giyinmez, safrana bulaşmaz¹²⁷. Bulaştı mı kınanır, şımırık olur, korkak olur... Erkeğin safranlanmasının tek istisnası düğünlerde damadın yüzüne safran çalınmasıdır o kadar¹²⁸. Sarı, kadın rengi olduğu kadar uzakların, yabacı iklimlerin de rengidir. Sarı gong sesleri işittirir kulaklara. Sarı budisttir. Sarı Çindir. Sarı, sarı adamın kutsalıdır, teninden elbisesine, bayrağındaki ejderhasına varıncaya kadar her şeyi sarıdır onun...Sarı tek kelime ile Uzak Doğu’dur¹²⁹. Sarı elbisenin reddinde, uzak doğu dinlerinin kutsalına da bir tepki olmalıdır. Araplar Romalılar’a da Benû’l-asfar (sarı oğulları) derler¹³⁰.

Kurân’da birtakım olguların anlatımında Arapların yakından tanıdıkları şeylerden yararlanılır. Örneğin Cehennem ateşinden çıkan kıvılcımlar sarı develere benzetilir ki bu

120) Kılıç, a.g.e., s.48; ayrıca bkz. Cafer, Kemal, “Remziyyatu’l-Elvân”, *Cevliyyetu Kulliyeti’s-Sherî’a*, sayı 4, 1405/1965, Câmîiatu Katar, 263/23. Ayrıca gözün mavi olması Ferrâ’ya göre ‘körlük’, Ebû Müslim’e göre ‘korku ve dehşet’, Ezherî ve Sa’lebî’ye göre ise ‘susuzluk’ ifadesidir. Bkz. Kılıç, a.g.e., s.49-51.

121) İbn Manzûr, a.g.e., IV, 2458.

122) Hassân b. Sâbit sufr’u bakır anlamında kullanır. Bkz. Hassân, a.g.e., s.96.

123) Nâbiga, a.g.e., s. 39.

124) İbn Manzûr, a.g.e., IV, 2458.

125) Ebû’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. ‘Umer ez-Zemahşerî, *Esâsu’l-Belâga*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1399/1979, s. 356.

126) Hazreti Peygamber çeşitli defalar kadınlara altın küpe yerine safranla boyanarak sarartılmış gümüş küpe takmalarını tavsiye etmiştir. İbn Hanbel, *Müsned*, II, 440; VI, 322.

127) “Hazreti Peygamber yüzünde safran gördüğü kişinin bunu yıkamasını ister.” İbn Hanbel, *Müsned*, III, 133, 160; Yüze safran sürmek Hazreti peygamber’in nefret ettiği on şeyden biri olarak anılır. İbn Hanbel, *Müsned*, I, 380.

128) Bazı hadisler bu âdeti teyit etmektedir. Bkz. İbn Hanbel, *Müsned*, III, 190; 227.

129) Sarı renk Çin, Tibet gibi toplulukların kültüründe imparatorlukların simgesi olması dolayısıyla en sevilen renkti. Ekrem, a.g.m., s.85; Başlangıçta Budist rahiplerin elbiseleri, köylerin süprütülüklerinden toplanan çaputların birbirine yamanarak, safranla boyanmasıyla yapılırdı. Ekrem Sarıçığoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, 2000, s.190.

130) İbn Manzûr, a.g.e., IV, 2461.

benzetme ile Cehennem Arapların zihinlerine çok canlı bir nesne olarak sunulur¹³¹. Bunun yerine Cehennem ateşi ile ilgili olarak, Araplar arasında anlatı kabilinden bilinmekle birlikte bizâtihi gerçekliği gündelik hayatta müşâhade edilmeyen beyaz fillerin anılması¹³², hem kıvılcımların ve alevlerin sarılığına işaret etmede hem de Cehennemi Arap aklına sunmada yetersiz kalırdı. Öte yandan sarı nesnelere insan gözüne kesinlikle daha büyük görünür¹³³. "Sarı renk burada, tek bir istikameti göstermektedir.: Cehennem... Mutsuzluk, acılar, azâb, horlanmalar ve..."¹³⁴

Kılıç, "Sarı renk, insan idrakinde ilk anda bir zeval, sona erme, gurûb etme; sönme, ışığın ve parlaklığın çekilmesi, hüznün ve keder, yalnızlık ve ıssızlık mefhumlarını tedâf ettirmektedir." der¹³⁵.

Kur'ân'da sarı, inek rengi olarak da karşımıza çıkar. Anadolu köylüsünün yalnız adlandırılmasıyla 'sarı kız' insanlık tarihinde yerini alır. Kur'ân'daki inek doğadaki milyonlarca türdeşinden biridir; ama aslında bir tartışmanın, pazarlığın tam ortasındaki bir inektir bu. Musa Peygamber kavmine Allah'ın, onlardan bir inek kesmelerini istediğini söyler. Onlar önce ineğin yaşını sorarlar. Sonra rengi sorun olur. Onlara ineğin renginin sapsarı olduğu açıklanır. Ama yine de kesecekleri ineği netleştiremediklerini söyleyen bu insanlara bu ineğin diğer özellikleri verilir. Güç bela ineği keserler¹³⁶. İneğin renginin sapsarı olmasının özel bir nedeni olduğunu söylemek, içinde bulunduğumuz şartlar içinde esoterik (içrek) bir yorum yapmanın ötesine geçmeyecektir¹³⁷. Burada en fazla Arap şiirindeki beyaz öküz (lehim) kelimesinin Arapların zihninde, muhtemelen bahadırılık, av, şölen gibi unsurlar çağrıştırdığını, ama sapsarı bir ineğin böyle bir çağrışımsal değerinin olmadığını söyleyebiliriz. Fakat ilgili âyette inekteki bu sapsarı rengin bakanları sevince boğduğu ifade edilmektedir. Buna dayanarak İbn Abbâs sarı rengin mutlak olarak insanlarda sevinç hissini uyandırma özelliğinin olduğunu belirtir¹³⁸. Psikanalizde koyu sarı, kıskançlığı körükleyen bir renk olarak bilinir¹³⁹.

Sarı rengin geçtiği ekin, bulut gibi kelimelerin de Arapların hayatından alınma unsurlar olduğuna dikkat edilmelidir. Hayatın ve ölümün anlatıldığı bu âyetlerde dünya hayatı bir saman çöpü gibi düşünülür ve sarı bir renge indirgenir¹⁴⁰. Dünyanın yeşil ve tat-

131) Kur'ân'daki bu benzetme için bkz. Mürselât, 77/33. Âyeteki cimâletun sufr kelimesi kimi müfessirlerce kalın sarı gemi halatı ya da köprü halatı veya bakır parçaları olarak da yorumlanmıştır. Bkz. Taberî, a.g.e., XXIX, 242.

132) Kur'ân'da Fil Sûresinde, Necâşin Yemendeki yetkilisi Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak üzere ordunun önünde 'Mahmûd' adlı bir fillle Mekke'ye yürüdüğü ve askeri ile beraber ilâhî gazaba uğradığı özel isimlere yer verilmemesi konu edilir. Olayın diğer detayları için bkz. Ebû'l-Kâsim Cârullâh Mahmûd b. 'Umer ez-Zemaşeri, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyûni'l-akâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Ma'rife, Kahire, ts., IV, 285.

133) Huveyskî, a.g.e., e-s.

134) Kılıç, a.g.e., s.44.

135) Kılıç, a.g.e., s.30.

136) Bakara, 2/67-71.

137) el-mahbûbu'l-asfar/sarı sevgili ifadesinin bir yakın bir de uzak anlamı vardır. İfadenin yakın anlamı sevgilidir. Uzak anlamı ise 'sarı altın'dır. Desûkî, a.g.e., II, 511. Bunun gibi sarı inek ifadesine uzak bir anlam aramak dilde karşılığı olmayan bir iş olacaktır.

138) Hatta İbn Abbâs insanların moralini yüksek tutmak düşüncesiyle sarı ayakkabı giyilmesini teşvik etmiştir. Bkz. 'Abdulmun'im el-Hâşimî, *el-Elvân fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1990, s.8.

139) el-Hâşimî, a.g.e., 81.

140) Rûm, 30/60; Zümer, 39/21; Hadîd, 57/20. Kılıç'ın Hadîd 20. âyet ile ilgili tesbit ve yorumu ilginçtir; Kılıç'ın yorumu şöyledir: "Bu âyette ekinin hayat hikâyesi dört safhada konu edilmektedir. A-

lı olduğunu bildiren hadisler¹⁴¹ elbette dünya hayatının debdebe ve şaşasını anlatırlar. Bu âyetlerde ise bunun geçici olduğu ve dünya hayatının elden kayıp gideceği sarı renk imgesi ile zihinlere kazınır. Kur'ân'da sarı ve yeşil renklerin tam bir anlam müteakibiyeti oluşturmaları ilgi çekicidir. "Rûm, 30/50-51'de sararmak-ölüm noktasıyla yeşile boyanmak-hayat noktasının her ikisinin de aynı kudretin elinde olduğu vurgulanır.¹⁴²"

Kur'ân'da sarı renk her defasında yokluk, hüsrân, isyan duyguları ile beraber anılır. 'Sarı develer' terkinde olduğu gibi azaba, bazı âyetlerde yağmursuzluğa, kuraklığa ve ölüme; ama hep mahrumiyete işaret eder. Kur'ân'da bu anlamda siyahın bir tonunu veren ahvâ da kullanılır¹⁴³.

Sonuç

Câhilî Arap mitolojik-kozmonik bakışında renkler önemli bir yer tutar. Hz. Peygamberin renk imgeleri ile ilgili tutumunun ardında Arap kültürünün renklere yüklediği anlam yatar; fakat bu Hz. Peygamberin renk imgeleri konusunda Arapların değer yargılarını yeniden düzenlemediği anlamına gelmez. Kur'ân kendi dilini, "anlaşılar bir Arapça" olarak tanımlar. Dil sadece gramatik bir dizge olmadığına ve renkler de Arap dilinin bir parçası olduğuna göre, Kur'ân'ın nüzûl ortamındaki gramatik yapıyı kullanması gibi, kültürdeki renk imgelerini de kullanması yadsınamaz.

Renklerin düz anlamlarının yanısıra çağrışımsal anlamları vardır. Bu çağrışımsal anlamlar iletişimde sihirli bir etki oluştururlar. Renk imgeleri ile bezeli ifadeler çoğu kere yavan düz anlatımların önüne geçer ve ruhların derinliklerine nüfuz ederek coşkulu bir anlatım sağlarlar.

Kur'ân'da, beyaz, içten duygulardır, sevgidir, mutluluktur. Yakub Peygamber ile ilgili hüzündür; ama evlad sevgisine işaret eden ulvî bir duygu olarak. Siyah ise başka türlü bir hüzündür. Bu hüznün süffîdir. Yitip giden evladın ardından duyulan hüznün gibi değil, kazanma şansı varken bencillik, zevk uğruna heba edilmiş bir hayata değgin bir hüznün, sonra sonu gelmez ıstıraplar ve acı...

Sarı ise her zaman için mahrumiyet, fânîlik, ikbalden idbara, hayattan ölüme, hazdan azaba insan hayatının serencamını imler. Mavi ise, dehşeti, korkuyu, ümitsizliği...

Kur'ân'da mavi ve sarı, siyahın arkadaşıdır. Yeşile, beyaz mihmandarlık eder, yârenlik eder. Kur'ân'da renkler gelişigüzel kullanılmaz; konuşur, güler, ağlar, feryat eder, korkar...

göz alıcı dönem (gaysun...), b-kurumaya başlaması (summe yehîcu), c-sarıp solması (fe terâhu musferran), d-çerçöp haline gelmesi (summe yekûnu hutâmen). Bu dört ifade, yükseliş, sonra da bir düşüş çizgisi oluşturmaktadır ki buna göre, 'fe terâhu musferran' ifadesi kemalın tam limit ve uç noktasını, bir bakıma da 'düşüş' sürecinin başlangıcını işaretlemektedir. Ayrıca, bitkinin büyüme zirvesine ulaşıncaya kadar geçen süre daha fazla olduğu halde, düşüş eğrisi keskin ve daha diktir. Bu ise zevale ermenin, kemal noktasına varışın aksine çok süratli bir biçimde tahakkuk ettiğine delalet eder." Bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s. 36; Bunun şemalaştırılmış şekli için Kılıç, *a.g.e.*, s.37.

141) Tirmizî, *Sünen*, Fiten, 26; Zühd, 41; İbn Mâce, *Sünen*, Fiten, 19; Dârimî, *Sünen*, Rikâk, 37; İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 68. Vd.

142) Kılıç, *a.g.e.*, s.42.

143) A'lâ, 87/5. Ahvâ'nın siyah derecesinde koyu bir kırmızı, yeşilimsi bir siyah ya da esmer anlamında olduğu ifade edilir. İbn Manzûr, *a.g.e.*, II, 1061. İnsanlığın atası Âdem'in bağlandığı köklerden biri udme (esmerlik)dir. Bkz. Bölay, Süleyman Hayri, "Âdem", *D/Â*, İst., 1988, I, 358. Havvâ kelimesinin de bir anlamının esmer renkli olması gerçekten ilgi çekicidir. Ayrıca bkz. 'Abdulhamîd İbrahîm, *Kâmûs'u'l-Elvân 'inde'l-'Arab*, el-Hey'etu'l-Misriyye, Kahire, 1989, s.11.